

והסוכרת, ואין למנוע מהאשה להכנס להריון אם רצונה בכך. ופסקו הדיינים הרה"ג ולדנברג, הרב קפאח, ור' יוסף כהן זצ"ל, שהבעל יכול לדרוש גירושין, משום שמספק צריך לחשוש לחוות הדעת הרפואית הראשונה, ולמרות חוות הדעת השניה שהסיכון מועט ועם השמירה יכולה האשה להכנס להריון ללדת ולחיות, זכותו של הבעל לדרוש גירושין, לפי שאינו רוצה לחיות עם אשה שחיייה תלויים לה מנגד. ועיין שם שכתבו שלפי חוות הדעת השניה אי אפשר לאסור על האשה ללדת, אם רצונה בכך.

ועיין בתורת היולדת פרק לו (הערה ה) שהביא מעשה באשה שחלתה והסתכנה וביקשה שוב להכנס להריון, והביא שחמיו הגאון רי"ש אלישיב שליט"א, הורה שמותר לה להרות כשהרופאים יכולים למצוא מזוור למחלתה, כשתהיה במעקב למנוע סכנות בהריונה.

לדעתי נכון לפרסם הדברים, משום שבדרך כלל מזהירים הרופאים מפני לידה בסיכון, מבלי להבחין במה הסיכון ומה מידת הסיכון ואם יש בו כדי למנוע מאשה לזכות בפרי בטן. ברור שיש לעשות שאלת חכם שיכרר את הנתונים ויפסוק בהתאם, ויהי רצון שלא יארע דבר תקלה על ידנו ולא נכשל בדבר הלכה.

בברכה,

אליהו בקשי דורון

הראשון לציון

ונשיא מוסדות "בנין אב"

צריך לזכור את מצוקתן של חשוכות הבנים שנפשו בשאלתן, כדברי רחל אמנו "הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי", ונכון למצוא להן היתר במידת האפשר. מה שמציע כב' לשכנע אותן לאמץ בן במקום הלידה, דרך כלל, מעטות הנשים שתסתפקנה באימוץ בן שאינו שלהן, ומה נעשה לאחותנו, כשבעלה, החייב בפריה ורבייה, יאלץ להיפרד ממנה ויתבע גירושין, דוגמת המעשה שהבאתי בהרצאתי.

הדגשתי בהרצאה שאם הסיכון גבוה אין כל היתר למסתכנות ללדת. יכולה יולדת להסתכן, כשהסיכון אינו גבוה וכשאינו סיכון בהריון ובלידה עצמה, רק שההריון והלידה עלולים לסכן אותה עקב מחלות אחרות, ואם היא במעקב ויש תרופות למנוע הסיכון מותר לה להרות וללדת, וביארתי הענין וטעמי ההיתר.

וראיתי שכן כתב הגר"י זילברשטיין בספרו "תורת היולדת" פרק ס"ק ג ע"ש. וכ"כ הגר"מ שטרנבוך שליט"א בספרו תשובות והנהגות סי' תתק"ח. ומצאתי בפד"ר חלק ז (עמ' 155) דיון בבית דין הרבני, בבעל שתבע גירושין מאשתו לפי שאסור לה ללדת ולהיכנס להריון בשל מצבה הבריאותי, והגיש מסמכים רפואיים המאשרים שיש לאשה מחלת כליות, לחץ דם גבוה וסוכרת, וקובעים שקיים סיכון גבוה שהריון יביא למותה, עד כדי שהגדיר הרופא את כניסתה להריון כ"רצח". לעומת זאת הביאה האשה חוות דעת רפואית אחרת הקובעת שאין סיכון בעצם ההריון ואפשר להישמר מסיכונים למרות לחץ הדם הגבוה

סימן סט

האם בזיהוי בבדיקת D.N.A אפשר להתיר עגונה

במסגרת סקירת הספרות מצאתי שבדור"ח שהוגש לכנסת בנושא רעידות אדמה ("ועדת היכל"), נמצא איזכור לחוות דעת שנתן כבוד הרב לועדה בנושא. על פי האיזכור שפורסם הרב קובע שבדיקת דנ"א הנה בחזקת "סימן מובהק".

לרשל"צ, הרב אליהו בקשי דורון השלום והברכה,

הנני כותב עבודה הסוקרת את ההיבטים ההלכתיים, המשפטיים, האתיים והמדעיים הקשורים בזיהוי חיילים נעדרים באמצעות בדיקה של סימנים גנטיים (בדיקת דנ"א).

חשובה לי מאד דעתו המלומדה של כבוד הרב, שכן היא נוגעת לזיהוי קרבנות אסון, שיתכנו בו נעדרים רבים ושימוש באמצעי זיהוי מקובלים יהיה מאד קשה ויתכן שאף בלתי אפשרי.

הייתי מעוניין מאד לקרוא את חוות הדעת המלאה של כבודו בנושא, אותה לא הצלחתי למצוא בכתובים.

אם כבוד הרב עדיין לא סיכם את חוות דעתו בכתובים, האם יוכל לראות בפנייתי זו שאלה שראויה לתשובה כוללת שגם תתפרסם כפסק הלכה. הנני מודה מראש לכבודו על ההתייחסות לנושא.

בברכה

פרופ' יורם אפשטיין

כ"ג באייר ה'תשס"ח

לכבוד

פרופסור יורם אפשטיין הי"ו

שלום וברכה,

הנידון: חוות דעת בנושא רעידות האדמה

בדבר בקשתכם במכתב לקבל חוות דעתי בנושא כוננות לרעידת אדמה ח"ו. אין לי חוות דעת כתובה עד כמה שזכור לי. נתבקשנו על ידי נציג הממשלה שהחליטה להתכונן בנושא, לדון בענין מהצד ההלכתי. כינסנו מומחים מראשי החברא קדישא וזק"א, וכדומה, כיצד להיערך לכל צרה שלא תבוא.

בין השאלות היו דיונים להערכות לזיהוי חללים וכדומה. באשר לבדיקת ד.ג.א ומשקלים כסימנים הלכתיים מובהקים. התייחסתי לענין בכתב בתשובות אחרות, אם יעניין אתכם.

אני שולח תשובה שפירטתי על זיהוי חללים, והרצאות שנתתי בנושאים אלה לאנשי הח"ק הצבאית שעוסקים בנושא. אם נרשמו הדעות שהבענו בנושא בענין רעידות האדמה הם נמצאים ברבנות. יתכן שיאתרו את הדברים.

בברכה,

אליהו בקשי דורון

הראשון לציון

ונשיא מוסדות "בנין אב"

מצורפת בזה תשובה מספרי בנין אב ח"ד סי' סז בענין פתיחת קבר אחים לבדיקת רקמות, ובסימן סג שם - זיהוי חללים על פי ההלכה.

א' סיון תשס"ח, 4 יוני 2008

לכבוד

הרשל"צ הרב אליהו בקשי דורון

שלום רב וברכת ראש חודש טוב,

נושא בדיקת דנ"א לצורך זיהוי חללים דורש עיון בשני נושאים (מעבר להיתר לפתיחת קבר): א. עצם לקיחת דגימה מהמת (לעיתים דגימת עצם). ב. קבלת תוצאות הבדיקה כ"סימן מובהק".

קראתי בעיון את חוות דעת כבודו בנושא "פתיחת קבר אחים ובדיקות דנ"א לצורך זיהוי וקבורה כראוי" (בנין אב ח"ד סימן סז), המתייחס לחללי "שיירת הדסה" הי"ד, וכן את תמליל ההרצאה בכנס זק"א: "זיהוי חללים על פי ההלכה". אני מודה לכבוד הרב על ששלח לי את שני המובאות האלה.

בחוו"ד בנושא חללי "שיירת הדסה" (סעיף ד) מסכם כבודו את דעתו לחיוב, וקובע שיש מקום להיתר לקיחת דגימה מהגופה לצורך בדיקת דנ"א ואין בזה משום ניזול המת, גם כשמדובר בדגימה של עצם.

לסוגיה השניה, ראיתי חוו"ד של הרב משה קליין שניתנה על דעת הגר"ש וואזנר ובאישורו של הרב ניסים קרליץ (סוגיות בהלכות צבא ומשטרה, עמ' שטו ואילך). עפ"ז לדיני אבלות אפשר על סמך בדיקת דנ"א לזהות גופה, אבל יש להבדיל בין נשוי לרווק. ברווק אפשר לנהוג דיני אבלות על סמך בירור זה, בין אם הבירור ע"י בדיקת דנ"א מאותו אדם ובין אם הבדיקה מהורים או צאצאים. לעומת זאת בנשוי אין לנהוג דיני אבלות אלא על פי הוראת פוסק מוסמך. כלומר, קבלת בדיקת דנ"א כ"סימן מובהק" אינה חד משמעותית.

ועוד ראיתי את חוו"ד של הרז"נ גולדברג (תחומין כג עמ' 114) בנושא: "היתר עגונות מ'מגדלי התאומים' בניו יורק". כותב הרב גולדברג: "נודע שגופתו של מר ס' זוהתה באמצעות בדיקת דנ"א שהשוותה עם הוריו. נראה שניתן לסמוך על

ההלכה" (בנין אב ח"ד סי' סג), והוספתי שנכון לעשות גם בדיקות דנ"א לכל אדם, כפי שנעשה הדבר בצה"ל.

א. בעניינים חמורים כהתרת עגונות אין לקבוע כללים ויש לדון כל שאלה לגופה

והנה, מלבד השאלה המיותרת מה דעתי להלכה במקום שנחלקו בו גדולים ממני, נראה לי שעצם השאלה בנידון זה של התרת עגונות אם לסמוך על בדיקות אלה, אינה שאלה שיש לחוות עליה דעה מראש, ובודאי אין מקום למנות את דעת המחייבים ודעת השוללים, ויש לדון רק כשהדיון הלכה למעשה, והנני להבהיר את הדברים.

להתיר עגונה שהיא בחזקת אשת איש להינשא, היא הכרעה קשה שבקשות, ועושים זאת גדולי ישראל בדחילו ורחימו, ורק כשדנים בכל מקרה בכירור ומשתדלים שלא להורות אלא בתשועה ברוב יועץ, בהסכמת רבים וגדולים "כי היכי דתייתי ליה שיבא מכשורא", שיהא הפסק באחריות הרבים. ולא בכדי כתב הרב משה קליין שליט"א בשם הרב וואזנר בסוף ההנחיות בנושא זה וז"ל: "בסיכומי של ענין אנו חוזרים שאסור בהחלט לדון ע"פ זה, אלא כל נושא חייב להיות נידון לגופו על ידי בית דין מוסמך". וידוע הכלל הנלמד מהכתוב "אלוקים ניצב בעדת אל, בקרב אלוקים ישפוט", שבדיון הלכה למעשה יש לדיינים סיעתא דשמיא לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, וזכות הדיינים עומדת להם שאין הקב"ה מביא תקלה על ידם. ולא בכדי מצינו בחז"ל שהסיקו הלכה רק מהוראות שנתנו הלכה למעשה, משום מעשה רב, שבקרב אלוקים ישפוט, וגם הוראה מעשית בחנו היטב את צדדי ההלכה ולא מדמים מילתא למילתא.

על כן נראה לי שבפרט בענין היתר עגונות אין לפסוק הלכה באופן כללי, אלא לדון בכובד ראש בכל עגונה אם יש מקום להתרתה. ואביא דוגמא מעשית מעצם שאלתו במכתב, שיש שתי דעות בענין בדיקת ד.ג.א., דעת הגר"ז"נ גולדברג שפוסק שהוא כסימן מובהק ואפשר להתיר בו עגונה, ודעת הרה"ג ר' שמואל וואזנר שליט"א שבדיקת דנ"א אינה חד משמעית שיש בה להתיר עגונה. ועיינתי

בדיקה זו ולהתיר את אישתו". מבסס הרב גולדברג את טיעונו (שם, עמ' 116): "ההבדלים המתגלים בבדיקת דנ"א הם מגדולתו של הקב"ה, שאף ש'נברא אדם יחידי', עם כל זה יש לכל איש ואיש סימני דנ"א שונים משאר העולם וכו' וניתן להתיר אשה על סמך בדיקה זו". כלומר, בדיקת דנ"א חשובה כ"סימן מובהק".

שאלתי אם כן, האם גם על דעת כבודו בדיקת דנ"א נחשבת כ"סימן מובהק", כפי שהבנתי מהאיזכור שמצאתי בדוח "ועדת היכל".

אני מודה לכבוד הרב על הסיוע,

בברכה
פרופ' יורם אפשטיין

לכבוד
פרופ' אפשטיין הי"ו
שלום וברכה,

בתשובה למכתבו מיום א' סיוון תשס"ח בדבר שאלתו, מה דעתי בענין בדיקת דנ"א אם נחשבת כ"סימן מובהק" שיש בה להתיר עגונה, במכתב מצטט כב' את דעת הגר"ז"נ גולדברג שליט"א (תחומין כג) שניתן לסמוך על בדיקה זו להתיר עגונה, ואת דעת הרב משה קליין בשם הגר"ש וואזנר שליט"א שאין לסמוך על בדיקת דנ"א להתיר עגונה.

והתפלאתי מה שאלתו מה דעתי בנידון, מה תתן ומה תוסיף דעתי בנידון במקום כשדנו בה גדולים. מיראי הוראה אני ואיני נזקק להורות אלא בדברים שנשאלתי הלכה למעשה, וגם באלה אני פונה לגדולים כדי לא להיכשל בדבר הלכה. הבנתי שכב' פנה אלי בעקבות דיונים שדנו בהם ב"ועדת היכל", שהוקמה בהוראת הממשלה כדי להכין את המערך לטיפול ברעידות אדמה אם ח"ו תבוא כפי שצפוי. אולם דנו בוועדה והבענו דעתנו בתוכניות וכוונות בענייני קבורה ועוד, ולא התייחסנו לשאלת זיהוי חללים ונעדרים, אלא בכך שהצענו וזרזנו את הבקשה, לזרז את הצעת החוק, שלכל אדם בישראל יהיו טביעת אצבעות בטופס הזיהוי במשרד הפנים כדי שניתן יהא לזהותו בהעדרו, כפי שכתבתי במאמרי "זיהוי חללים על פי

האצבעות ואין כאן רוב מוכח מצד עצמו, על כל פנים פסקו שהוא כסימן מובהק להתיר בו עגונה. וה"ה בבדיקות ד.ג.א.. ואל תשיבני שיש לקבוע הלכה למעשה שד.ג.א. הוא כסימן מובהק כפי שקבעו זאת בטביעת אצבעות כמבואר באוצר הפוסקים, שהנה גם בשאלה זו נכתבו פסקים של הרבנים (צהר סי' תשיג וסי' תשיד), ואיני יודע אם אכן היה פסק הלכה למעשה שהתירו עגונה על סמך טביעת אצבעות, ואם התירו שמה היה זה כהיתר נוסף ורק כסיני. וכל עוד אין לנו ידיעה על הלכה למעשה שהתירו רק בסימן זה, אין לקבוע ולהחליט בדבר.

על כן בכגון דא נאמר "חכמים היוזרו בדבריהם", ונכון שלא לקבוע הלכה באופן כללי בענין בדיקת ד.ג.א. אם היא סימן מובהק, בפרט שיש הבדלים בבדיקות ד.ג.א. אם הזיהוי הוא בין הנעדר עצמו וחלקים ממנו או מבדיקת זיהוי ד.ג.א. של הוריו, וצריך לדקדק היטב בבדיקה עצמה, ותהא שאלה זו מסורה לדיינים שידונו בכל עגונה ועגונה, בפרט בדור זה, שלומדים את סיכומי ההלכות מתוך סיכומי המחשב, ועל כגון דא נאמר אין לדיין אלא מה שענינו רואות. כך נראה לי.

בברכה,

אליהו בקשי דורון
הראשון לציון
ונשיא מוסדות "בנין אב"

3 אוגוסט 2008, ב' אב תשס"ח

לכבוד

הרשל"צ הרב אליהו בקשי דורון
נשיא מוסדות "בנין אב"
ירושלים

שלום וברכה,

תודה לכבודו על מכתבו המפורט ששלח אלי בנושא בדיקות דנ"א ומשמעותן כ"סימן מובהק". את מכתבו של כבודו (שאינו מתוארך) קיבלתי לפני כשבועיים, אך מפאת טרדות אחרות לא התפנית לעסוק בנושא, ולכן הנני מתנצל על העיכוב במכתבי זה.

הגעתי לעסוק בשאלה בדבר תקפות בדיקות דנ"א, בעקבות מאמר שהנני עוסק בכתיבתו שעוסק בזיהוי נעדרים (חללי צה"ל) באמצעות בדיקות

בדבריו של הגרז"ג גולדברג בתשובה כתחומין, ואכן כתב שבדיקת דנ"א היא מקובלת ומוכחת כסימן מובהק, אולם באותה תשובה עיקר ההיתר היה על פי שמיעת שיחת טלפון שעה קודם של הנעדר ועוד הוכחות, ורק לאחר שכתב להתיר העגונה, כתב ששמח לשמוע שנתגלו תוצאות בדיקות דנ"א והם כסימן מובהק להיתרא. כך שנכון שהגרז"ג גולדברג כתב שד.ג.א. הוא כסימן מובהק, אבל לא התיר עגונה רק מטעם זה. וה"ה בהוראות שפרסם הרב קליין בשם הרב וואזנר, לא נאמר שם שהרב אינו סומך על בדיקת ד.ג.א. כבדיקה חד משמעית, והשאיר מסקנה זו שצריך לעשות 'שאלת חכם' בכל עגונה.

ב. מדוע יש לדון אם בדיקת ד.ג.א. אינה הוכחה ברורה

באשר לשאלה מדוע אי אפשר לסמוך על בדיקה שידועה כמוכחת ואי אפשר לטעות בה ולו אחד למליון, ראיתי מאמר נפלא בענין זה של הרב אליהו לוי שליט"א מניו יורק שדן בענין (הודפס במאסף ישורון כרך יא תשס"ב). וביאר שצדדי השאלה הם האם יש כאן רוב הכרחי, או שהמציאויות הרבות של השינויים הם המחייבים את הזיהוי ואין זו הוכחה גמורה של רוב דליתא קמן. וזו כנראה התלבטות הרב וואזנר והרב קליין שם, בשאלה אם יש כאן רוב מוכח, וכנגדם סובר הגרז"ג גולדברג שהמציאות שמליוני בני אדם לכל אדם זהות ד.ג.א. מיוחדת, יש בה ללמד שמציאות זו היא מטבע הבריאה, שרצונו של הבורא שיהיו שונים בני אדם זה מזה. וכשם שקבע שיהיו פרצופיהם שונים ואין צורך להוכחות וכירור רוב גמור לזה, שזה דרך הבריאה, כך גם בד.ג.א. ובטביעת אצבעות וכדומה.

ג. אם טביעת אצבעות יש בה כדי להתיר עגונה

הנה עיין באוצר הפוסקים (סי' כד ס"ק קצ), שהביאו שם שתי תשובות שטביעת אצבעות של נעדר שנתגלו וזוהו, יש בהם סימן מובהק. ועיין שם שהביאו שאף שלא בדקנו בכל העולם את טביעות

חייב להיות נדון לגופו ואין לגזור ממקרה א' למקרה ב'. עם זאת, לנושא זיהוי חללי צה"ל חשובה הראיה העקרונית לנושא תקפות ראיית הדנ"א. לכן, מתוך ההלכה שפסקו רבותינו שזיהוי המת היא לכבודו, הרי מתוך מה שלמדתי מכתביו וח"ד בספר של כבודו ומשל אחרים, יורשה לי לסכם כך:

א. ראיית דנ"א ניתן לקבל כ"סימן מובהק", אם היא בוצעה כראוי. ועד כמה שניתן יתלוו ממצאי הבדיקה לסימנים אחרים.

ב. ניתן לפתוח קבר ולהוציא דגימה לבדיקת דנ"א. רצוי לקחת דגימה ממוך של שן או שיער או ליחת (נוזלי) הגוף. גם כשעוכל הבשר ונשארו רקמות החיבור (שלד) ניתן לקחת דגימה לבדיקה.

ג. לאחר לקיחת הדגימה יש להחזיר את השארית למקומה.

ד. כל מקרה ידון לגופו ותהא שאלה זו מסורה בידי הדיינים.

ואם טעיתי בסיכום שלעיל, אודה לכבודו אם יאיר דרכי.

בכל הכבוד והתודות
פרופ' יורם אפשטיין

הפרופיל הגנטי. במאמר הנני מקיף את ההיבטים האתיים והאנושיים, את ההיבטים ההלכתיים והמשפטיים וכמובן גם את ההיבטים הטכנולוגיים-מדעיים הקשורים בסוגיה זו.

פניתי לכבודו לאחר שקראתי בספרו ח"ד בנושא חללי שיירת הדסה, וכן לאחר שמצאתי מובאה מדבריו בנושא תקפות בדיקת דנ"א בהקשר של זיהוי חללים בארוע רב נפגעים (רעידת אדמה ח"ו). אני מעריך מאד את רוחב ידיעותיו של הרב ועומק הניתוח ההלכתי שלו, כפי שגם קראתי בחומר שצרף למכתבו הקודם. לא עלה כלל בדעתי להרבות מחלוקת בישראל.

כבודו הבין ודאי, שאין מומחיותי בהיתר עגונות והבאתי דוגמא זו משום הבנתי, כפי שכבודו מציין במכתבו, ש"להתיר עגונה וכו' היא הכרעה קשה שבקשות ועושים זאת גדולי ישראל בדחילו ורחימו". משמע, באיתור נעדרים היתר עגונה היא הסוגיה העדינה ביותר ולכן נדרשים הדיינים לכל האמצעים האפשריים, המתמצים ב"סייעתא דשמיא", על מנת שפסיקתם תהיה נכוחה.

במכתבו מציין כבודו ש"נכון שלא לקבוע הלכה באופן כללי בעניין בדיקת דנ"א", וברור מאליו כפי שלמדתי מכבודו וקראתי דברי אחרים, שכל ארוע

סימן ע

הברכה והסיכון בהתפתחות המדע והטכנולוגיה בחיי התורה (דברים בכנס רבנים - תשנ"ו)

התאוצה בהתפתחות הטכנולוגית ובאפשרויות החדשות גוברת, יום ליום יביע אומר בבשורות טכנולוגיות חדשות, ולילה ללילה יחווה דעת בגילויים החדשים. החידושים אינם חדשים תחת השמש, את הכל ברא אלוקים לעשות בששת ימי בראשית, ונתן לאדם את הכח והיכולת לגלות את כח מעשיו התלויים בכריאה. על הפסוק (קהלת ז יג) "ראה את מעשה האלוקים", אומר המדרש רבה (שם): "בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון, נטלו והחזירו על כל אילני גן עדן, ואמר לו: ראה

בחסדי ה' יתברך העולם הולך ומשתכלל. המדע מגלה את סודות הכריאה, והטכנולוגיה מפתחת אפשרויות נרחבות שלא שערום אבותינו. התפתחות הטכנולוגיה והמדע מעמידה בפנינו שאלות הלכתיות הדורשות פתרון, ורבים עוסקים בנושאים אלה. בדעתי לבחון את הנושא לא מבחינה מעשית - כיצד להתמודד עם החידושים הטכנולוגיים לאור ההלכה, אלא מהי השפעת ההתקדמות הטכנולוגית על החיים היהודיים ועל יעודינו ויחודנו בעתיד.